

na putu bez puta

A. Kjels: TAOIZAM, »Decje novine«, G. Milanovac, 1988.

radomir d. đorđević

Naša kulturna javnost obogaćena je još jednim delom iz domena »istočnjačke filozofije« — »Taoizmom«, u verziji A. Kjelsa.

Pitanja koja možemo odmah postaviti na početku bila bi: Može li Evropljanin najobjektivnije interpretirati taoizam? Da li je to napokon loše ili dobro za taoizam? Na ova pitanja možemo odgovoriti ćutanjem. Ono će zaista biti u saglasnosti sa taoizmom koji je kao »filozofsko učenje« nastao u Kini između 3. i 4. veka p.n.e.

Mi smo taoizam nazvali »filozofijom«, i odmah dodajemo: da je to rasprostranjeno mišljenje u svetu, ali, u osnovi sasvim pogrešno. Naše korišćenje (označavanje) taoizma filozofijom je učinjeno svesno, iz razloga boljeg poimanja jednog načina življenja pojedinca u Kini. Taoizam je najmanje regulisani i sistematizovani način mišljenja, pre bismo rekli (složili) da je taoizam izvestan neformalan »kodeks« ponašanja, koje proizilazi iz sopstvene ličnosti i u skladu je sa njom.

Ono što zaista tao čini paradoksalnim (a samim tim i ovaj tekst) jeste neizrecivost tao-a. Kako onda saopštavati nešto što je po prirodi nesaopštivo i kako objasniti uprkos tome veliki broj dela iz oblasti taoizma? Ne leži li odgovor ipak u onom, većitom ljudskom — njegovoj znatizelji da se dopre do »nemogućeg«. Iako je taoizam kao način osobenog razmišljanja već u sebi razvio odbrambene mehanizme od procesa vulgarizovanja sopstvene teorije, tao nije mogao da spreči racionalistički i pragmatički Zapad da ga opiše i time upozna. Koliko je Zapad zaista u tome uspeo može se sagledati iz njegove, nesumnjive popularnosti, naročito kod populacije mladih. No, i pored takve popularnosti na drugom kraju sveta — taoizam je u velikoj meri sačuvao dobar deo svog identiteta i autohtonosti. Pri tom mislimo na sam »dolazak« u stanje tao-a. Taj proces, za nas zapadnjake ostaje zauvek nesaznatljiv. Zato nam jedino ostaje opisivanje taoizma i to opet na osnovu istoriografije u vidu fragmenata najpoznatijih kineskih taoista: *Lao-Ce-a*, *Čuang-Ce-a*, *Lie-Ce-a*.

»Vrhunac znanja je svest o tome da ima stvari koje se ne mogu upoznati. Onaj koji zna da govori nema reči i da tao nema imena, taj poseduje nebesko blago. Objasnjeni tao nije više tao...« (str. 81) Ipak, nismo li i suviše potcenili čoveka zapadne hemisfere pripisujući mu ograničenost shvatanja taoizma? Pokušaćemo da u njegovu ime damo i naš doprinos razumevanju taoizma: Posmatrati tao a ne videti ga, osetiti ga a ne iskusiti, znak je tao-a. Želimo li imati tao, nećemo ga imati, želimo li ga stvoriti nećemo ga stvoriti. Reči želiti i stvoriti tao ne poznaje. Tao izranja kada ga ne želimo i ne trudimo se oko njegovog stvaranja.

Tao u svom prenosnom smislu označava »put«, ali, to je u osnovi »put bez puta«. Tao vodi onamo gde se veoma teško može naći »nešto«. Možemo ga shvatiti i kao put prolaznosti kome je krajnji cilj saznanje o »praznini puta«. Iz ovakvog saznanja prelazi se u stanje kosmičkog poretka a to opet dalje vodi uspostavljanju sklada u sebi samom. Taoista na kraju prihvata ritmičku prirodu sveta i ponaša se u skladu sa njom.

Uticao taoizma na zapadnjačku kulturu sve više dobija na važnosti iz jednog prostog razloga: Istok živi u skladu sa prirodom, Zapad živi uprkos prirodi. Da je takvo stanje (za Zapad) ipak neodrživo pokazuje i sve veći bunt mladih — naročito u Americi krajem 60 — 70. g. ovog veka, koji su u svojim protestima javno ispoljavali svoje negodovanje svojim položajem u društvu, kao i sve većom zagađenošću životne sredine od strane industrije. Zahvaljujući svojim unutrašnjim vrednostima, spontanitetu življenja, u skladu sa prirodom, uživanju u sadašnjosti prema jednom od principa »vu-vei«, taoizam je zatalasao mlade, koji su ga

bez nekih većih kritičkih preispitivanja prihvatili i ugradili u svoj pokret. Okupljanja mladih (naročito u Americi) u toku i posle rata u Vijetnamu imalo je kulturno-medijski karakter, pod zajedničkim nazivom »human-be-ins« (bivstvena okupljanja). *Dž. Rubin*, posle jednog takvog okupljanja mladih u San Francisku iznosi sledeće misli:

»Bili smo jedna sekta, jedna porodica, jedna civilizacija, sa svojom muzikom, svojom odećom, svojim životnim pravilima, svojim stimulansima i svojim medijima. I bili smo sigurni da će naša energija prodrmati svet.« (str. 123)

Mladi su doživeli neposrednost i u velikoj meri određeni senzibilitet načela »vu-vei«. Do-

oproban recept

Igor Mandić, ZBOGOM, DRAGI KRLEŽA, Književne novine, Beograd, 1988.

milanka petrović

Igor Mandić se oglosio novim, atraktivnim naslovom, dokazujući ponovo svoj poseban književno-kritički feeling. Kada se, šezdesetih godina, pojavio kao mlad kritičar (»Uz dlaku«), Mandić je naznačio drugačiju perspektivu u književno-kritičkom promišljanju literarne stvarnosti. Naime, u namjeri da uvijek bude zanimljiv i atraktivan, razvio je jedan vid senzacionalističke kritike, bitno se razlikujući od ustaljene afirmativne književno-kritičke prakse. Posljednjih godina Mandić više piše o kulturološkim aspektima mitologije svakodnevnog života. Sklonost ka svojevrsnom kritičarskom egzibicionizmu reflektuje se u izboru provokativnih tema, pri čemu preispituje naše literarne »mitove« i kritičarski se obračunava ju sa stereotipnom slikom kulturne baštine.

Ovog puta riječ je o polemičarsko-esejističkoj knjizi »Zbogom, dragi Krleža«, tendenciozno najavljenom kao prva koja »nakon oslobođenja problematizira sakrasantni »imidž« velikog hrvatskog, jugoslovenskog i evropskog pisca Miroslava Krleže. Knjiga je objavljena na osnovu serije tekstova nastalih nakon Krležine smrti, a objavljenih u našim najpoznatijim časopisima i revijama. Osobnost ove kritičko-polemičke knjige se ogleda u krajnje negativnom odnosu u reinterpretiranju života i djela Miroslava Krleže. Očito je da je Mandić pokušao da »prevratnički« preispita literarni status Miroslava Krleže, doduše više na površinskoj razini, bez prave estetske zasnovanosti. Iako je »Zbogom dragi Krleža« tempirana kao krajnje osporavajuća u rušenju kulta Miroslava Krleže, ova knjiga ima prethodnicu u »Hronologiji života i rada...« Stanka Lasića, koja je naučno ubjedljiva, zasnovana na čvrstim književno-istorijskim postulatima, tako da Mandićeva knjiga nije prevratnička u pravom smislu te riječi, bez obzira na svu njenu pretencioznost.

»Zbogom dragi Krleža« je prije svega, kako sam autor kaže na početku knjige (Preambula), samo »predložak jedne koherentnije sumnje nastala kao izraz polemičke nervoze i kivnih obračuna sa idealima mladosti«. Naravno da se ovakvim naznakama autor eksplicitno ograđuje od iole ozbiljnijeg književno-kritičkog vrednovanja. Polazeći od osnovnog polemičkog diskursa, možemo podcrtati tri osnovna kritička pravca, pri čemu se preispituje kulturno-sociološki, ideološko-politički i estetski fenomen Miroslava Krleže. Mandić u prvom dijelu istupa protiv krležijanstva, epigonske nedarovite grupe literata, koji se iz praktikan-kih pobuda zaklanjaju Krležinim autoritetom. Ne poričući značaj predratnog krležijanstva, Igor Mandić s pravom smatra da se ono

tadašnja konvencionalnost (društva) zamenjena je u velikoj meri nekonvencionalnošću samog taoizma. Biti sjedinjen, sa istima sebi, ali, i osetiti se svojim, u mnoštvu, je krajnji cilj mladih. U takva načela mladih, u njihovo poreklo, nije teško proniknuti i odgonetnuti ih.

Autor se takođe potrudio da nam prezentira i širu bibliografiju (naročito sa Zapada) o taoizmu. U prevodu Ivane Đorđević knjiga je dobila zanimljivost izraza što u velikoj meri pomaže razumevanju taoizma. Ipak, i pored ovoga, pomalo smo skeptični u krajnji ishod potpunog razumevanja taoizma (kod nas). Ne-razumevanje taoizma proizilazi ne iz toliko kontraverznog poimanja stvarnosti, koliko zbog nepoznavanja same životne sredine u kojoj je nastao. Taoizam se ni u kom slučaju ne može naučiti (jer se ne uči) (?) na »ušću«, već na samom izvoru, gde »on«, u čoveku može probuditi njegovo drugo JA, a da ni sam toga nije svestan. Svako drugo saznavanje taoizma podleže neuverljivosti i uvek je hendikep za svakoga koji želi da nauči tao iz »druge ruke«. Otuda, taoizam ostaje i dalje celovit i originalan način upoznavanja sa prirodom, ali, i izraz kulture iz koje je ponikao.

danas pretvorilo u deplasiranu krležo-idolatriju, jer prava krležijanska pozicija, smatra autor, očituje se u slobodnom i kritičkom odnosu prema svakom Apsolutu, naročito prema autoru, koji je i sam istupao »okrutno i neumoljivo« u procjenjivanju naše kulturne, književne i političke sredine. Pisana u stilu Krležinog »...obračuna s njima«, polemički vodena lucidno i duhovito, što je i najubjedljiviji dio ove knjige, ona je »svojevrsna tekstološka analiza pojedinih autora krležijanaca.

Sljedeće polemičko težište se ogleda u demistifikaciji Krležinog idejno-političkog komformizma, impliciranog tezom o njegovoj ideološkoj monomaniji. Krleža se etiketira kao »mlaki gradanski ljevičar sa marksističko-lenjinstičkim političkim stavovima«. Reinterpretiraju se i dva ključna programska Krležina teksta: »Dijalektički antibarbarus« i »Ljubljanski referat«, koje Mandić verifikuje kao vrijednosno irelevantne za dati istorijski kontekst, a u savremenoj čitalačkoj recepciji nezanimljivim. Sa ovakvom kvalifikacijom ne bi se mogli složiti s obzirom da je riječ o tekstovima, koji su dio književne istorije, programski determinisani objektivnim okolnostima, angažovani, pa ih je stoga izlišno prevoditi na savremeni čitalački kod.

Negativan kritički sud reflektuje se i u estetskom vrednovanju Krležinog literarnog opusa, što je i najspornije težište ove polemičko-esejističke knjige. Prejudicira se zaključna teza o Krležinoj spoznaji vlastite literarne netaalentovanosti u poredenju sa superiornijim Tinom Ujevićem, aktualizovana filmskom trend-pričom o Salijeriju i Mocartu. Zamjerka ovoj tezi, koja se može primeniti i na knjigu u cjelini, je da Mandićev književno-kritički postupak nije realizovan primarno na literarno-estetskim kriterijumima, koji su književno-teorijski i književno-istorijski argumentovani, već se više insistira na ideološko-političkim implikacijama u prevrednovanju Krležinog literarnog statusa.

Sljedeća zamjerka knjizi je što nema koherentnu strukturu, idejno i stilski neujednačena, često se pojavljuje repetitivnost u izlaganju, što otežava prohodnost teksta. Ali ono što se sigurno ne može osporiti Igoru Mandiću, je to što iz perspektive pravog krležijanca razbija unificiranu sliku jednog od opštih mjesta naše književnosti. Nije nam namjera da ovim tekstom polemismo sa Igorom Mandićem, već da signalisemo na ovu otvorenu, polemičku knjigu, pisanu po već oprobano receptu: duhovito i zavodljivo-mandićevski.